

Torna vára.¹

A későbbi Torna vármegye névadója. A hasonló nevű mezővároskától északkeletre körülbelül egy kilométerre kopasz, cukorsüvegalakú mészkőhegyen állanak a vár festői romjai. A várhegyet (566. magaslati pont) a Torna patak völgyét északról szegélyező Tornai Felsőhegy délkeleti sarkával jóval alacsonyabb nyereg köti össze, északkeleten és délkeleten az Áj patak mossa lábát, délről és nyugatról a község gyümölcsösei és szőlői kapaszkodnak derekára.

Már Kassa felől jövet, a vasútról, három oldalukról fes-

¹ *Források:* Katonai térkép, 1 : 75,000, kassai lap 11—XIV.

Csánki: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában I. 237.

Borovszky szerkesztésében millenniumi monografiák: Abaujtorna vármegye és Kassa (rövidítve: A. T.).

Soós Elemér kézirata (Idézve: Soós).

Kézirat a Tomka-család levéltárából, néhai Csoma József birtokában, Soós nyomán, — idézve Tomka.

A Százéves Kassai Egyházmegye.

Adatok találhatóak még:

Hazai Tud. 1807. I. 49.

Medve J. Honl. könyve 1847. II. 49.

Arch. Ért. 1878. 318 (Tornay János sírkövének rajza Myskovszkytól említve).

Arch. Ért. 1895. 435. (Bárczay Oszkár cikke).

Arch. Ért. VII. 156.

Arch. Ért. VIII. 1872. 156.

Arch. Ért. IX. 144—146. 1701—06.

Arch. Ért. 1886. 337. (Henszelmann: Műeml. Oszt.).

Csoma József cikke (Turul 1887. V. 181—182.).

Néplap 1857. 57. lap. Rajzzal, M. J.-tól.

Képes Ujság 1860. II. 13. Képpel.

Vasárnapi Újság. 1862. 25. 1. Képpel. (Lehoczky cikke)

U. ott. 1864. 13. 1. Képpel. (Tornai kastély).

Ország Tükre 1864. 21. 1.

Haza s a külföld 1869. 31. Képpel. (Myskovszky cikke).

Magyarorsz. képekben, szerk. Nagy Miklós 1868 és 1870. 86—7. cikk + 2 kép.

Arch. Közl. IX. 26—29. Myskovszky cikke, alaprajzzal és távlati képpel.

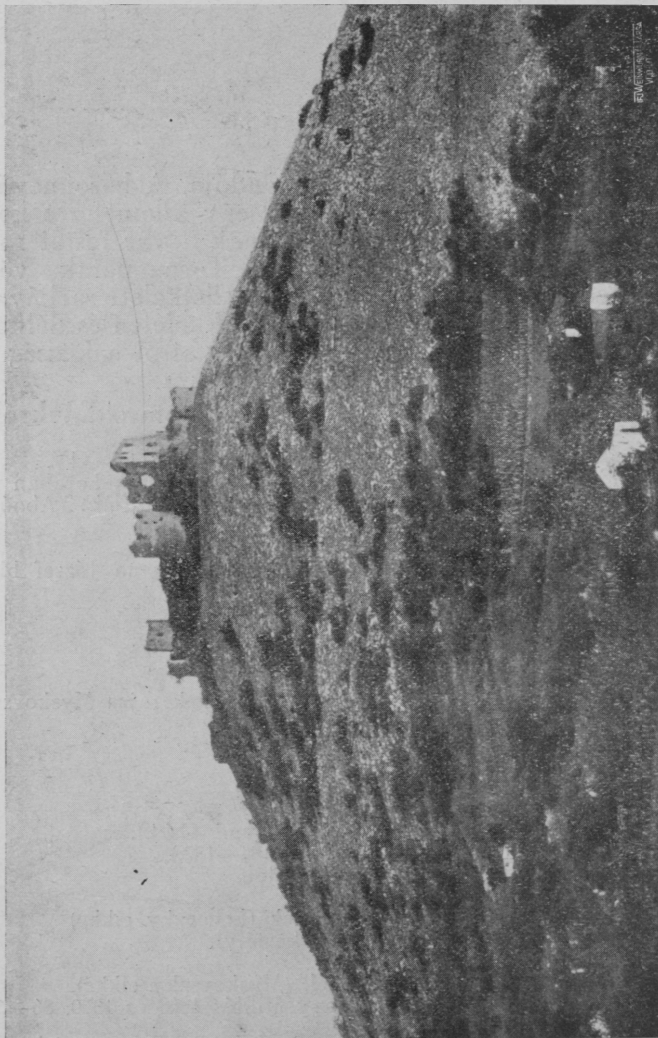
Hunfalvy: Magyarorsz. és Erdély képekben. II. 201.

Fejér: Cod. Dipl. VIII/4. 469.

Oszt. Magy. Mon. Írásban és Képben. VI. 261. (Keleti G. rajza).

Műeml. Orsz. Bizottságának irattárában: 1891. 159. (Myskovszky felvételei). 1901. 392. (Holzmann Zsigmond jel.). 1900. 157. és 159. Römer hagyaték.

tői szépségben mutatkoznak be a romok.* 1918 szeptemberében, gyönyörű őszi napon, indultam Torna községből a várom megtekintésére. A faluból elég jó szekérút vezet a hegy

I. kép. — Torna vára délnyugatról, a tornai templom felől. (Levelezőlapp után).

délnyugati lejtője mentén észak felé, lassan emelkedve a szőlők és gyümölcsösök között.** Útközben jóképű cigány-purdé csatlakozik bizalommal hozzám. Kérdésemre, tud-e

* L. 2. kép XI. és XVI. ábra.

** L. a 2. képen a XIV. ábrán a — · — · — vonalat.

valami mesét a várról, egy zsákra való csodálatos dolgot talál föl elsúlyedt kincsekről, borzasztó börtönökről, tüzes szellemektől őrzött kapúkról, hordónagyságú lakatokkal... Mindezek sajnos, nemsokára néhány beszakadt boltozatra és falbéli lyukra, egyszóval ambiciózus kincskeresők barbár nyomaira redukálódtak. Kis „ex officio” baksis után a fekete fáraók ivadéka magamra hagy, nem mulasztván el azonban egész genealógiájának utólagos háláját személyesen tolmácsolni.

Ismét egyedül vagyok. Útam mind meredekebb lesz, előbb gyümölcsösök, majd szállók, aztán bozót között, — a „Zsiványtanya” is elmarad: a régi várúton vagyok. Jobb kéz felől, tehát szabályosan,² fenyegetőleg tekint le az öregtorony, mogorván, mint egy vén hegyi szellem a barlangja felett. Mennyi jó meg rossz időt láttál, te vén óriás, mozgalmas történelmünk legszebb és leggyászosabb lapjait! A száradok lassan vonulnak el fejed felett, sem törökjárás, sem világháború nem tudott letörni. Régi magyar vérből vagy, inaid acélból, csontjaid sziklából, te nemzetünk jelképe! Velőd egészséges: kemény idők sem tudták kifacsarni: megfogya bár, de törve nem, fogja Magyarország e világégest túlélni!

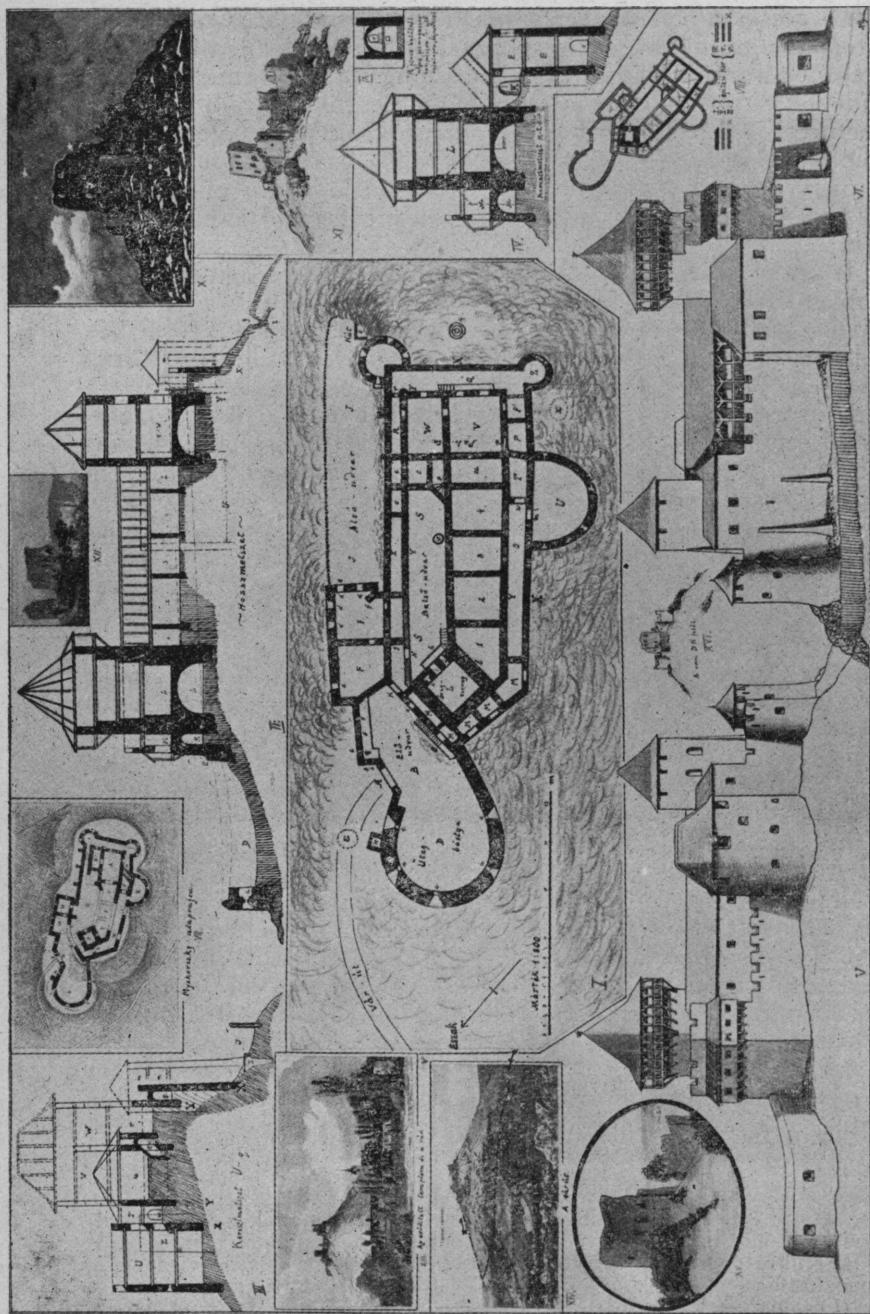
Ilvesféle gondolatok között baktatok lassan a várúton felfelé. Lábam a sok évszázados kerékvágást követi, mely helyenként térdig vágódott az itt már tar sziklahegybe. A torony, mint egy jobb jövő, lassan látszik közeledni... Felérek a várhegy északnyugati nyergére. Itt hirtelen délnek fordul a régi út. Impozánsan fekszik előttem az ordonyszerű³ nagy kapúvédő ütegbástya, lövőkamráival és lőréseivel, amelyekkel innen végig pásztázza az utat, a várhegy északi gerincét és a nyeret. Megihletődve kapaszkodom feljebb, távoli korok, büszke, törhetetlen idők szelleme leng körül. Egy pillanatilag, mint ködfátyolon keresztül látom a Bebekeket, — de kezem végigsimítja homlokom, — eltűnt a romantikus varázs, az egész látomány. Ismét a modern kor fia vagyok, gondolataim a mohos kövekre irányítom, hogy a rom architektonikus struktúráját megállapítsam. Még sokszor magam elé varázsolom ugyan a vár egykori életét, de nem a művész, hanem a kritikus kutató szemével, — eszközöm nem a festő színdús palettája, hanem a rideg logika...⁴

*

² A vár útját rendszeren úgy vezették, hogy a támadók a védők nyíl-
lövésai és kődobásai ellen védekezve, pajzsukat az elhez nem szokott
jobb karjukra legyenek kénytelenek fűzni, miáltal a lövéseket nem is
viszonozhatták.

³ Ordony = Kasematte.

⁴ Szerző naplójából.

2. kép. — Torna vára. I. Alaprajz. II. Hosszmetézet. III. Keresztmetzet a palota mellett. IV. Keresztmetzet az öreg-tornyon át. V. Rekonstruált látkép délnyugat felől. VI. U. az északkelet felől. VII. Alaprajz Myskovszky szerint. VIII. Építési korok. IX. „R” pince keresztmetzete. X. A várom holdfényben kelet felől. XI. U. az nappal. XII. Az öregtorony délkelet felől. XIII. A tornai erődfített templom és a várhegy. XIV. A várhegy a várúttal (---). XV. Az öregtorony és a belső kapú helye. XVI. A várom a somodi—tornai országútról (délkelet felől).

A kapuvédő bástyát (*D*) jobb kéz felől hagyva,* a főkapuhoz (*A*) érünk. Felette oromzat, a bejárat valaha csapórácscsal lehetett elzárva, viszont ároknak, farkasveremnek vagy felvonóhidnak semmi nyoma. A bejáratot a kapuvédő ütegbástya (*D*) lövőrései (*a, a*), különösen a kapu melletti szélső és a balról kiugró falsarok (*G*) öt lövőréseivel (*b, b*) védik. A „*G*” falrészlet belső oldalán alul kőpadkával szélesbedik, a lövőrések (*b, b*) mögött álló védők kényelmére, föllette valószínűleg gerenda gyilokjáró volt, a védők másik sora részére. A kapun befordulva, az előudvarban (*B*) találjuk magunkat, mely az ütegbástya belső területével egységes teret alkot. Az ütegbástya lövőrései befelé lövőkamrákká tágulnak, melyek nemcsak szakállasok, hanem kisebb kerekcsőű ágyúk számára is elég tágasak. Ez a bástya több mint öles szélességű falával a XVI. század derekáról való.** Keskeny lépcső (*C*) vezet fel tetejére. Fent oromzatnak semmi nyoma, ha lehetett is eleinte, úgy később lehorzhatták és földszáncal pótolhatták. Ennek a bástyának vastag falai, az öregtoronyt kivéve, minden más itteni falnál erősebbek. A lövőfegyverek elleni védekezés eklatáns példája. Miután a vár, a hegynyeret kivéve, minden oldaláról rohammentes sziklán áll, honnan ágyúzni az akkori kis lövőtávolságú ágyúkkal nem lehetett, csupán ezen az egy oldalán kellett a várat ágyúk ellen megerősíteni. A bástya északkeleti oldalán egyetlen támasztópillér (*H*) áll, ami eléggé feltűnő: hisz a csaknem 3 méter vastag, négy méter magas fal vízszintes síma sziklatalajon áll. Felülről megoldódik a rejtély: a pillérnek alig arasznyi vastag fala van, belül pedig üres. Nem az öntött falból pusztult ki a belső habarcs: a fal belül símára van kidolgozva. Azonkívül: a támpillér több mint egy méterrel magasabb, mint a megtámasztott fal. Sajnos, a benne levő törmelék miatt nem bírtam benne a sziklatalaj szintjénél mélyebbre hatolni, pedig a pillér előtt, a várfalon kívül, erősen döng a sziklatalaj (*E*). Ez a pillér nem más, mint leplezett lejárát a vár előtt, az út alatt rejtőző sziklaiüregbe.

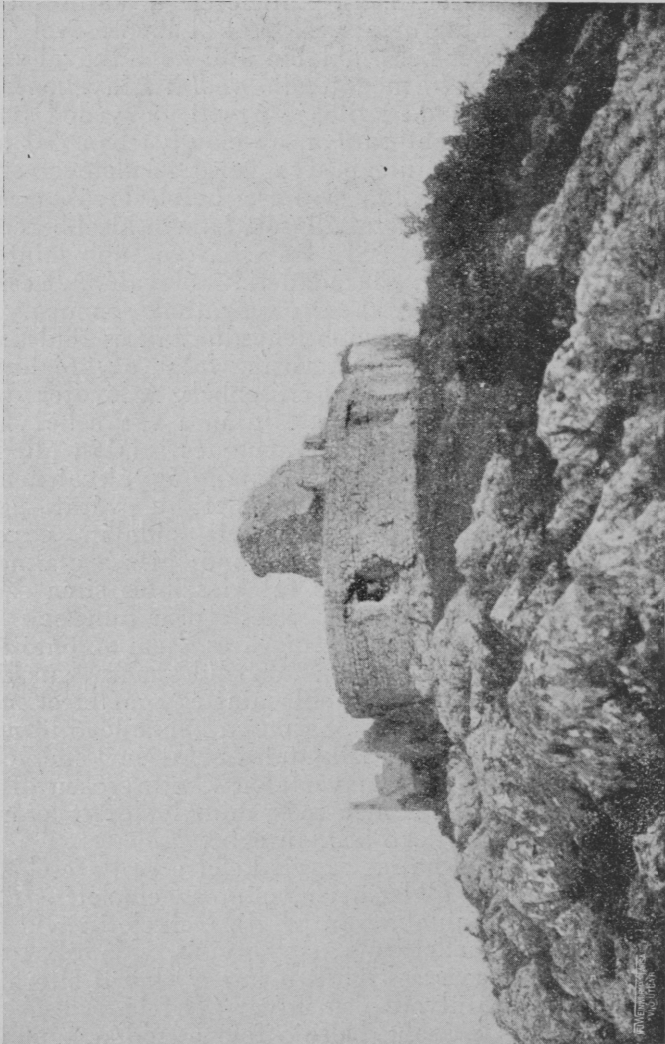
Az előudvartól (*B*) balra, vagyis keletre van a cselédház, két szobával úgy a földszintjén, mint az emeletén (*F, F*). Kifelé öt lövőrése és ablaka van (*d, d*). Délkeleti rövid falában, a keleti sarok mellett, ma nagy nyílás, valamikor valószínűleg ajtó (*e*), vagyis a kijárat a kút (*I*) körül elterülő és valaha palánkkal körülvett alsó udvar (*J*) felé. A cselédház (*F*) déli sarkában, a szoba belseje felé húzódó, támpillérszerűen levágott faldarab (*f*) mutatja, hogy a cselédház, e későbbi toldás, építése előtt, itt is valami bástya ugorhatott ki a várfalból. A cselédház zavarja a falöv védelmi rendsze-

* Lásd a 2. képen az I. ábrát.

** Lásd a 3. képet.

rét, de tagadhatatlan előnye, hogy takarja a kútat a nem rohammentes oldalon.

K-nál lehetett a bejárat a belső várba. Ez a rész csak egy törmelékhalmoz, úgy, hogy ennek a kapunak szerkezetéről

5. kép. — Az ütegbástya a várútról. Háttérben az öregtorony a köpenyvel, balról a cselédház.

egyelőre semmi sem nyújt felvilágosítást.* Ezt a bejáratot balról a cselédház, jobbról az öregtorony (*L*) és köpenye (*M*, *M*), valamint utóbbinak egy lövőrése (*c*) vécte. A belső

* Lásd a 4. képet.

kapuból (*K*) valaha egyenesen abba a másfél méter széles sikátorba lehetett jutni, mely a mai köpeny és az öregtorony között, innen egyenesen délkeletnek, majd északkeletnek, végül északnyugatnak húzódik (*M, M, O, P, Q, R*), mindenütt a külső (*X*) és belső (*Y*) körfal között. Eredetileg csak ezen keresztül lehetett bejutni a belső udvarba (*S*) és innen az egyes épületekbe. Helyszűke miatt e sikátort csakhamar fokozatosan beépítették,⁵ s a „*K*” kaputól a bejárás valahol „*N*” táján lehetett a belső udvarba. Világos jele ez annak, hogy immár nem annyira a hirtelen rajtaütéstől, mint komoly ostromtól féltették a várat. A sikátor szintje eredetileg egy emelettel alacsonyabb lehetett a mostaninál, valószínűleg csak később töltötték fel. A sikátor fölött eredetileg támívek voltak.⁶

Az öregtorony (*L*) oldalaival pontosan az égtájakhoz igazodik. Falai alul csaknem 5 méter vastagok, építésmódja a XIII. század második felére vall. Alul pince, mely valaha boltozott volt, most törmelékkel van félig megtöltve. Keleti oldalához, miután földszintje „magasföldszint”, gerendás erkély szolgálta bejárásul (*h*), a gerendalyukak még látszanak. Keleti falában középütt ajtó (*i*), ettől balra ablak (*j*), jobbra pedig kémény (*k*), melynek külső falát kincskeresők bontották ki.* A kürtő a falban megy egyenesen fölfelé. A kandalló nyomai a toronyban már nem látszanak. A földszint fölött még két szoba volt, a felsőnek dél felé kicsiny lövőrése (*l*). A mennyezetek gerendásak voltak, falfokokra fektetve. A felső emelet körül valaha erkélyes fafolyosó futott. A külső körfalat (*X, X*) az öregtorony északi, nyugati és délnyugati oldalán később köpennyé emelték fel, bár ez a fal vékonyabb, mint a régibb körfal: alig egy méteres. A köpeny belsejét még később, valószínűleg a XVII. században, a támívek bevonásával a torony földszintjével csaknem egy magasságban 5 szobává osztották (*M, M*), ezeknek belső vakolása még látszik. Ami a szobák alatt valamikor volt, vagyis a régi falközt, a törmelék teljesen takarja. Pedig a „*c*” lövőzés mögött kellett kamrának lennie. A szobák számára a köpenybe később elég nagy ablakokat vágtak.** Az öregtoronytól délnyugatra úgy a belső, mint a vele párhuzamosan haladó külső körfal megtörik és egyenesen délkeletnek tart. A belső körfal mentén, egy szoba szélességben, hosszú keskeny lakóépület haladt, amely ma a föld színéig van összedülve. Csak földszintje volt: mutatja ezt az az öt gerendalyuk, mely az öreg-

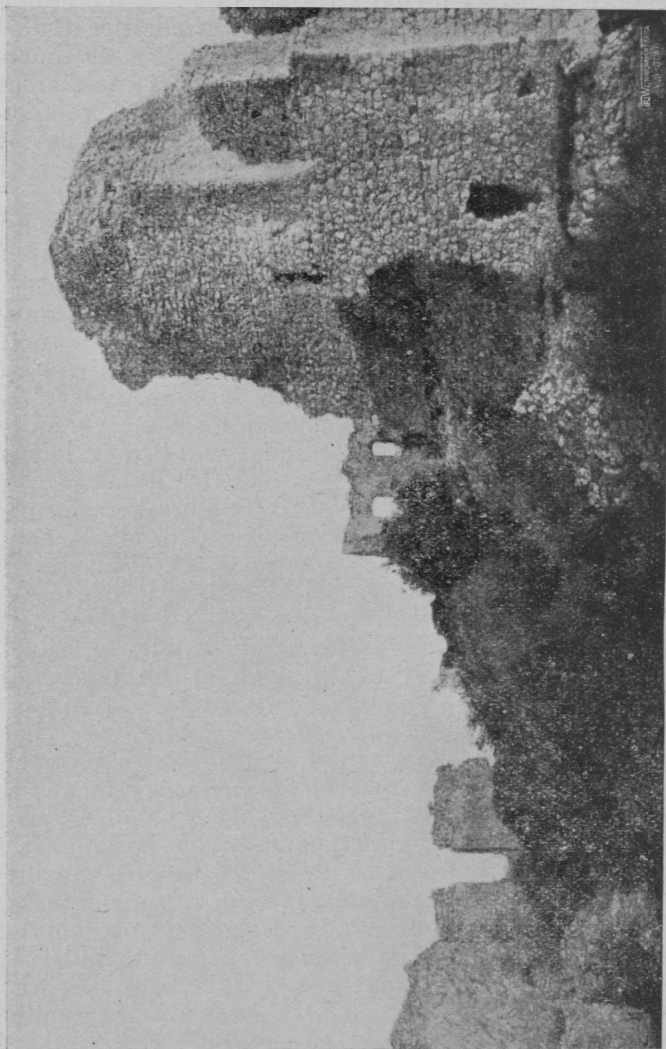
⁵ Ezt Myskovszky és az ő nyomán Soós nem vették észre.

⁶ Lásd a Myskovszky Viktor által felvett alaprajzot (lásd 2. kép VII. ábra).

* Lásd a 2. képen a XV. ábrát.

** Lásd a 4. képet.

torony déli falában, az „l” lövőrés alatt $\wedge$ alakban a lakóépület tetőgerendáinak magasságát⁷ jelzi. A lakóépület hosszában öt szobát sejtetnek a törmelékhányások. Az ötödik

4. kép. — Az öregtorony a köpennyel, az előtérben a belső kapú helye, balról a cselédház.

keleti sarkában ismeretlen rendeltetésű, lejáratszerű falromok (z). Itt szélesedik ez az épületszárny, úgy, hogy az ötödik szoba szélesebb, mint a többi. Itt csatlakozik a vár palo-

⁷ Ezt Soós a vár sikerült rekonstrukciós rajzánál figyelmen kívül hagyta.

tája (*V*, *W*). Az ötödik szobától (*u*) jobbra, a falköz fölé, emeletes szoba (*T*) van beépítve a lakóház és a délnyugati, az utat védő félkörű bástya (*U*) közé. Ez a bástya a falköz szintjénél lejjebb is bír egy helyiséggel, a falköz szintjén egy helyiség négy lövőréssel szakállas puskák számára, szimmetrikusan elhelyezve. Fölötte még egy helyiség, három ugyanilyen elhelyezésű és alakú lövőréssel. Bejárata *m*-nél a sikátor felől, de egy emelettel feljebb a *T* szoba fölött is közlekedett a lakóház traktusával, talán annak padlásával. Ez a bástya nyilván akkor épült, mikor a tűzifegyverek tökéletesítése folytán, innen a várút középső szakasza már pásztható volt. Ézért is emelték a bástyát oly magasra, mert különben nem látott volna le az útra. Az egyes emeletek között gerendamenyezetek voltak, a bástya falai évégből befelé lépcsősen vékonyodnak. Teteje lapos volt, ormokkal. A „*T*” szobához a sikátor fölé építve csatlakozott még egy kis szoba (*p*). Ezután a sikátor kerek sarokbástyával (*Z*) tágul, déli sarkán lövőréssel. A bástyának két, gerendamenyezettel elválasztott helyisége volt. Lapos teteje a sikátor szintjénél két méterrel magasabb. Innen a sikátor északkeletnek fordul. „*Q*”-nál lépcsős, gerendás faerkély közvetítette a közlekedést a palota termével (*V*), melynek az erkélyre ajtaja és ablaka nyílt. A sikátor északkeleti végén legmagasabb a körfal: a sikátor 12 méternyi magasságban halad a külső sziklatalaj felett. Megtámadása majdnem lehetetlen itt: nem is volt itt eredetileg bástya. A mostani (*n*) csak úgy lett a régi fal sarkához ragasztva, kötések (Schmotzen) nélkül, sőt úgy, hogy a fölösleges körfaldarabot ki sem szedték. Három helyiség volt benne, gerendamenyezettel elválasztva; a bejárás a sikátorral egymagasságban fekvő lapos tető felől történt. Különböző magasságban 5 szakállas puskára való lövőzés volt, melyek közül az északnyugatra kívülről fából épített szuroköntő erkély illeszkedett. A lövőzés belsejéből a falba épített erős gerendák (fakapcsok) üregei mutatkoznak. Ezen a bástyán túl, a sikátor északnyugatnak fordul: itt régi üregét pincévé boltozták (*R*), mely félmagasságban gerendamenyezettel volt ketté osztva. Felső helyiségéből az „*n*” bástya felé ajtó nyílt (*r*), ezt később befalazták.* A pince fölött a palota földszíntjével azonos magasságú szoba emelkedett. Ettől a szobától északnyugatra, a sikátorba még két szobát illesztettek (*q*, *s*). A „*q*” szoba és a lakóépület ötödik (*u*) szobája között kis előszoba, vagy előtér (*t*), mely a bejárást közvetítette a belső udvar (*S*) és a palota *W* szobája között, s valószínűleg a már említett „*z*” lejárattal is közlekedhetett. A palota „*W*” szobájának ajtaja is volt az „*R*” helyiségbe is, ablaka délkeletre és egy harmadik ajtaja a palota *V* szobája

* Lásd 2. kép IX. ábra.

felé, mely két ablakkal és kijáráttal a bástyára délkelet felé, meg a lakóépület ötödik szobája (*u*) felé. A palotában a „*V*” és „*W*” szobák fölött az emeleten hasonló szobák voltak, a „*V*” emeleti szobában kandallóval. A földszint boltozva volt; később a boltozatot gerendamenyezettel pótolták. Az említett két szoba alatt szintén boltozott pince látható.

A sikátor északnyugati része át volt boltozva. E fölött e belső körfalat lebontották és ezáltal a belső udvart (*S*) tágasabbá tették. Hiszen a négy támasztópillérrel erősített északkeleti külső fal olyan magas, hogy itt támadás úgy sem volt várható. Különben is e felől csatlakozott még a külső, palánkkal körülvett udvar: „*J*”.

A belső udvar közepén sziklába vágott ciszterna nyomai (*v*) vannak. Az udvarnak az öregtorony és a cselédház közé eső sarka oly törmelékhalmoz, hogy itt a belső bejárat körül csoportosuló és a cselédházhoz támaszkodó valószínű két kisebb helyiség elrendezése csak sejthető.

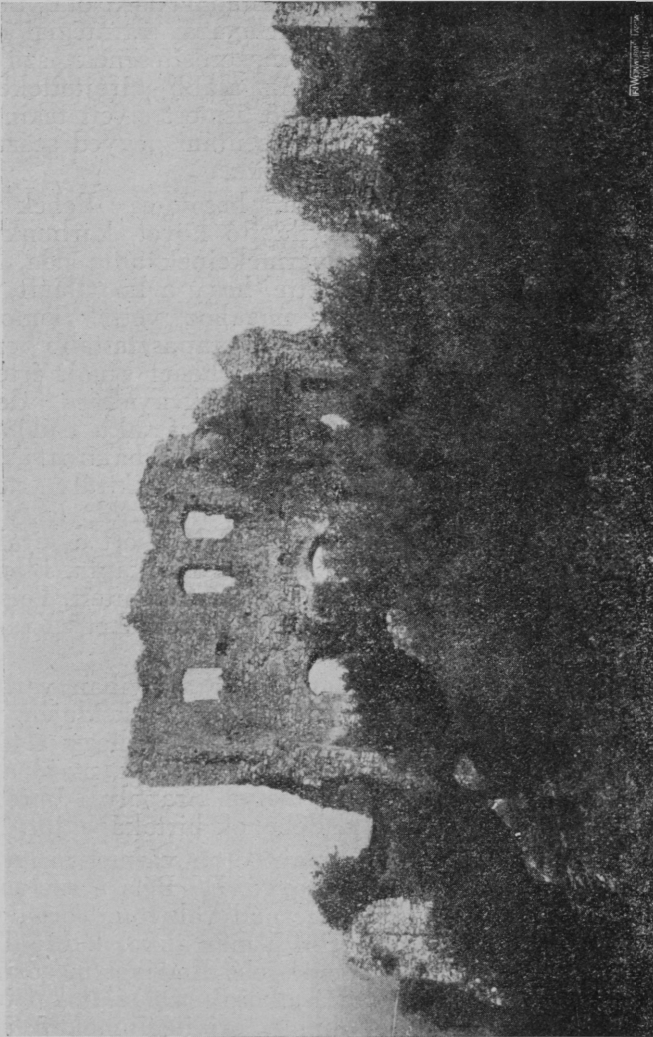
Kimegyünk a külső udvarba (*J*). Ez úgy keletkezett, hogy a külső várfaltól északkeletre, a lankás ferde sziklatalaj kőanyagát építési célokra kifejtették, s a kapott meglehetősen teraszt palánkkal körülvették. E területen vízre is akadtak, ez lett a kút (*I*). A palánk elhelyezésének semmi nyoma, a gerendák lábai a szikla természetes repedéseibe lehettek illesztve. Pedig erre az udvarra és palánkra szükség volt: a keleti sarokbástya lábánál, az utóbbi és a termésszikla között képezett sarokban kút megy a sziklába, két oldalán alacsony kis kőfállal körülvéve. Ezt kellett az „*n*” bástyának védenie, ezért van a szuroköntő erkély rajta, amelyiknek itt nem az volt a célja, amit a neve mond, hiszen alatta 12 méteres mélység tátong, hanem a kút vizét az abba rejtett csigán húzták fel, sőt szükség esetén akár egy ember is leereszkeszthetett itt, hogy vízzért menjen. A másik két lövőrése ennek a bástyának azért nem volt erre alkalmas, mert azok kifelé voltak fordítva, míg a szuroköntőt az ellenség felől a cselédház takarta. De még más látnivaló is akad a várfalon kívül: a két sarokbástya között is volt valami pince, mely a vár alól kinyult, sőt a teteje tölcészerűen be is szakadt (*y*). A talaj dögése jelzi, hogy a félkörű bástya (*U*) és a déli sarokbástya (*Z*) között is volt a várfalon kívül pince.

*

Hogy a vár mikor épült, egészen pontosan meg nem állapítható. Helyén bronzkori telep volt.⁸ Soós a vár magjának, az öregtoronynak, keletkezését a XII. század derekára teszi. Ezt valószínűtlennek tartom a vidék települési viszo-

⁸ Soós, Ernyey közlése alapján.

nyait tekintve. A szabadon álló, cukorsüvegalakú hegy, melyet csak északnyugat felé köt össze egy jóval alacsonyabb nyereg a Torna patak völgyét észak felé határoló kopasz karsztplateauval, a „Tornai Felsőhegytel“, a Torna és Bódva

5. kép. — A palota az öregtorony felől, jobbról a nagy bástya (U). Kemény zászlós az északkeleti belső kőfalon áll. Föltötte az „R“ szoba helye.

völgyének összetorkolásában kitűnő sztratégiai pont. Uralkodik azon az úton, mely a XIII—XIV. század óta Kassáról és Abaújmegeye felső részéből a Kanyapta völgyén lefelé, egy-

részt nyugatra, a Torna-patak völgyén a gömörmegyei városok felé, másrészt a Bódva-völgyén dél felé, Borsod megye északnyugati részébe vezet.

Mióta a gyepűnek az a része, amelyet a Szepes-Gömöri érchegeység borít, 1200 körül benépesülni kezdett, de még inkább a későbbi Torna vármegye kolonizálása óta, ami a XIII. század derekára tehető, ez útelágazás sztratégiai jelentősége mellett, a tornai várhegy megerősítésének szükség-szerűen be kellett következnie. Az alább kifejtetteket és IV. Béla király várépítésre serkentő, ismert elveit tekintetbe véve, a vár keletkezését a tatárjárás utáni negyed századra, pontosabban 1245—1269 közé tehetjük.

Alapításáról az a monda járja, hogy egy Bebek nevű pásztor egy öklömnvi, éjjel is világító követ, karbunkulust talált. Értékét nem ösmerve, gyermekeinek adta oda, hogy játszanak vele. Egy éjjel észrevette, hogy a kő világít, mire annak értékét megsejtve, ismét magához vette. Tudomást szerzett a kőről a helybeli zsidó is, s tapasztaltabb ember lévén, meg akarta venni. Egy borjas tehenet kínált érte Bebeknek cserébe. Sokat járt a zsidó Bebek nyakára, de az nem adta oda, sőt furfangos paraszti észjárással a zsidó ajánlataiból a kő nagy értékére következtetett. Elhatározta, hogy Béla királynak viszi ajándékba. Úgy is tett. A király az ajándékot szívesen fogadta és megkérdezte Bebektől, hogy mit kívánna viszonzásul? Bebek erre engedélyt kért a királytól, hogy hét aklot építhessen. Az engedélyt megkapta. Ellenben Bebek nem hét juh-aklot, hanem hét várat épített, Pelsőcöt, Berzétét, Tornát, Szádvárt, Szendrőt, Csetneket, Kraszna-horkát.⁹

A mondának Tornára vonatkozólag annyiban van igaz magja, hogy a vár valóban IV. Béla uralmának idején, valószínűleg magánbirtokos által¹⁰ épült, továbbá, hogy 1440-ben átmenetileg pelsőci Bebek Imre kezén találjuk, majd a XV. század vége felé pelsőci Bebek Orsolya, Szapolyai Imre neje révén csaknem egy századra a Bebekék birtokába jut.

A XIII. század derekán a mai Torna vármegye területe még csak „praedium“, nem vármegye. IV. Béla a szerencsétlen Muhi-pusztai csata után a Hernád völgyön. Torna vidékén keresztül, (Soós nézete szerint a már akkor létező Torna várában időzve), menekült Gömör felé. Emlékét megőrizte a sok monda. Úgy látszik, az itteni lakosok szolgálatokat tettek neki, mert az e vidéken lakóknak privilégiumokat adott. Később is felkereste IV. Béla ezt a vidéket és hosszasan

⁹ Lásd szépirodalmilag feldolgozva Mikszáth Kálmán: Magyar Lovagvárok Regéi c. novellagyűjteményében.

¹⁰ Soós, Erney.

időzött itt.¹¹ Torna vármegye valószínűleg szintén még IV. Béla uralkodásának későbbi évei alatt keletkezett, s a király a várhoz tartozó területeken lakókat különféle privilégiumokban is részesítette.

1255-ben Albert, jászói prépost, rendtársaival együtt, a Tornán időző IV. Béla elé járult.¹² Ebből az adatból nem világlik ki, hogy a helységben, vagy a várban időzik-e a király. (Soós szerint a várban). Mindenesetre a király ittartózkodása azt teszi feltehetővé, hogy a valószínűleg magánbirtokos által épített vár ekkorára a király birtokába jutott.

A vár fennállása az 1270. évről van először okmányilag igazolva. Ugyanis Tekus, sárosi comes ez évben kapta Torna várát IV. Béla királytól és bírta Both és Baach nevű testvéreivel együtt.¹³ Ők az első Tornay (I) család ősei.

1275-ban Tornán időzik V. István király.¹⁴

1279-ben IV. László Mihályt, Fioch fiát, a (ma Borsodmegyében fekvő) „Hegymeg“ községben lakó tornai („Castrum Thorna“) várjobbágyokat, a várjobbágyi sorból kiemeli és nemesekké teszi.¹⁵

Tekus comes unokája, I. János, már „de Thurna“ írja, vagyis Tornay-nak nevezi magát.¹⁶

1298-ban Torna királyi vár, földei között említetnek „Sertéskupa“, „Halvagos“ és „Rakotvás földé.“ Ezek valószínűleg a Kőszegi Lászlótól származó Komjáthy-család birtokaihoz tartoztak valaha.¹⁷

1506-ban Róbert Károly király az ellene szegülő Güssingi (Németujvári) Henrikfiak, nevezetesen Iván által megszállott Esztergom várát ostrommal beveszi. Ebben az os-

¹¹ V. ö. Udvarnok község vidékén: „Örhegy“, „Tatárdülő“ helyrajzi elnevezéseket (A. T. 320.) — A néphit azt tartja a szomszédos Torna-Görgön, hogy IV. Béla a mihapuzsztat csata után hosszabb ideig Görgön tartózkodott, mutogatják még a falat, mely állítólag lakását körülvette, („Béla király tornya“), továbbá az „Oltárluk“ nevű hasadékot, hol állítólag imáit végezte és a lakosok nemesi leveleit kiállította (a görgőiek mind nemesek), egy sziklatetőt, melyet Béla király várának neveznek, ezen ette volna meg Béla király a galambtojásokat. Itt van az „Ördöglyuk“ nevű ki nem kutatott barlang. Udvarnok is állítólag attól kanta nevét, hogy IV. Béla udvarnokai laktak volna itt. Nagy-Bózsza mellett egy különös alakú szikla: „Béla-kő.“

¹² Lásd bővebben A. T. 117. l. (Jászó alatt).

¹³ Tecus, comes de Sarus. A. T. 549, 560, 520. ll.

¹⁴ A várban vagy a községben? IV. Béla a mihapuzsztat csatában tanúsított vitézségéért Szirmay Raák fiának Szántót adományozta, amit aztán V. István, minthogy az Görgöhöz, Árpádházi királyaink kedves mulatóhelyéhez közel volt, az ugocsamegyei Hetken földével cserélt föl. Ez az adománylevél 1275-ban kelt Tornán. (A. T.)

¹⁵ Soós.

¹⁶ „Jobbagiones de Thurna.“ (A. T.)

¹⁷ Tomka lltárban kézirat. — Csánki I. 237. — Soós.

tromban Csák Máté, a güssingiek vetélytársa, Károly Róbert szövetségeseként vett részt. Emberei között ott találjuk Tornay Jánost, László fiát, Tekus unokáját is. János a harc-ból derekasan kivette részét.¹⁸

1512-ben, mikor Károly Róbert hadaival Csák Máté hatalmas szövetségeseinek, az Aba-nembeli Omodéfiaknak leverésére indult, a király főhadához csatlakozni szándékozó csapatok egyike, Visontai Kompolthy László vezetése alatt, Gömör vagy Borsod megye felől jövet, a Kanyapta völgye felé tartott, hogy a király hadaival Kassa tájékán találkozzék. Az Omodéfiak egyik csapata azonban útját állotta Torna előtt. A kifejlődött harcban Kompolthy elesett.¹⁹ Mégis a királyiak győztek, akadálytalanul egyesültek a főhaddal s résztvettek a rozgonyi csatában, melyben a király az Omodéfiak hatalmát végleg megtörte.

Tekintve azt, hogy Tornay János Esztergom ostromában (amikor Csák Máté még a Róbert Károly pártján volt), résztvett, a tornai csatában az Omodé-pártiak csapatában nyilvánvalólag Tornay Jánosnak is szerepe lehetett. Hiszen ellenség-gel a hátuk megett az Omodépártiak nem foglalhattak volna állást. Mindazonáltal a János pártállása a Csák Máté—Omodé-pártban csak kényszeredett lehetett, mert nem tudunk arról, hogy Károly Róbert király részéről a rozgonyi csata után bántódása lett volna.

1514-ben a vár birtokosa Tornai János, Lászlónak fia. Jánost az esztergomi vár ostromakor (1506-ban) a Hanva-nembeli Albert saját testével védte. Ezért Tornai János ebben az évben az udvarnoki birtokához tartozó „Zemlen-Gumulch“ nevű jószágot ennek a hűséges Albertnek adományozza.²⁰ Udvarnok (ma Szád-Udvarnok) a tornai vár udvarnokainak lakóhelye lehetett.

A tornai várispánság a fentiek szerint igen rövid életű volt. Megalakult a vár építésével: 1270-ben már magánkézre (Tornay I. család) jut, 1298 körül rövid ideig még királyi várispánság, 1299—1512 között valószínűleg Csák Máté vagy az Omodéfiak kezén van, erre vall az 1512-iki tornai csata, 1514 óta a Tornay (I.) család háboríttatlanul bírja. Ennek a fejlődésnek végleges eredménye 1556-ban mutatkozik, mikor a Torna kerületbeli nemesek és Zaard, vagyis Szádvár királyi vár jobbágysai²¹ említvék. (Pedig Szádvár

¹⁸ Pesthy. — Soós. — Karácsonyi: A Magyar Nemzetségek Története: Aba nemzetség.

¹⁹ A. T.

²⁰ Wertner Mór dr.: Családtört. adalékok. (Turul 1892. 172—176. II.) Soós.

²¹ Pesthy Frigyes, a várispánságok tört. 507. l. — Soós.

uradalma valamikor a tornai várispánság területének része volt). Ekkor a várispánság már nincs, de (a nemesi) Torna vármegye még nem fejlődött ki. Ez a nemesi vármegye csak a XIV. század közepe táján alakult ki teljesen. A várnak 1295-ban és 1540-ben említett tartozékai hat megyében feküdtek szétszórva: Abauj, Torna, Borsod, Gömör, Zemplén és Szatmár megyékben.²²

A Tornay I. család²³ az Őrsúr-nembeliectől megvette volt 100 ezüst márkán a szalonnai uradalmat (a mai Borsod vármegyében).²⁴ Tornai Tekus János, kit ez uradalom után Szalonainak is neveztek.²⁵ 1540-ben megosztozott testvérnek Szalonny Istvánnak fiaival, Rolanddal és Istvánnal. Az osztályegyezségből kifolyólag Torna várát és tartozékait Tornay János kapta. Leszármazói ezután állandóan a Tornay nevet viselik.

1406-ban 52 éves korában meghalt Tornay János, e néven az ötödik, László és Monnaki Ilona fia. Vele a Tornay család a fiágon kihalt. Sírköve, mely állítólag valaha a tornai vár kápolnájában lett volna, ma a Torna község északnyugati szélén álló, csúcsíves, valaha erődített²⁶ templomban látható. A sírkő álló téglalap alakú, benne a Tornay I. család címere: jobbra dőlt pajzson két vízszintes pólya, felette egyenlőszárú kereszt, a pajzson jobbra fordult zárt sisak, takaróval, sisakdísz: jobbra fordult agyaras vadkanfő, kiöltött nyelvvel, a fejen keresztül szúrt leveles jogarral, a jogar csúcsán és a vadkan nyakán a pajzsalak: az egyenlőszárú kereszt. A címer által el nem foglalt helyeken, a sírkő szélén a gót majuskulás felirat: Illic iacet Turne Janus, obiit anno MCCCC sexto. ann(orum) LII.²⁷

²² Soós. Források mint 28. alatt.

²³ E család bírta ekkor majd az egész Tornamegyét, sőt Abaujmege délnyugati részén is voltak nagyobb birtokrészei (A. T. 520. l. V. ö. szerző készülő munkájában az encsi kastélyról írt részleteket, továbbá Fejér Cod. Dipl. VIII. 4. 469.).

²⁴ Soós

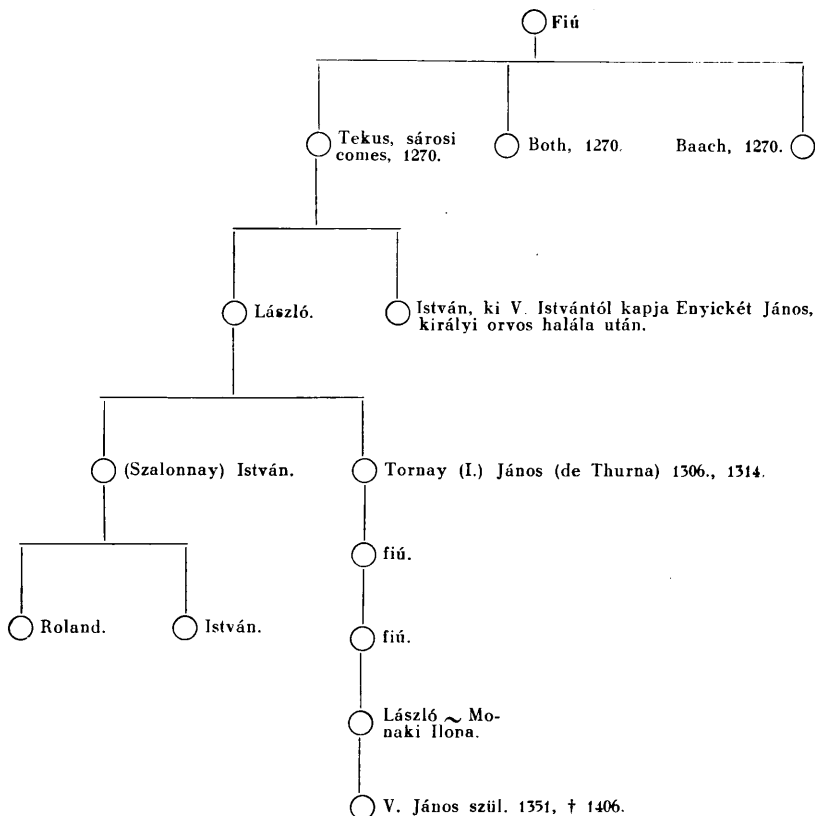
²⁵ Wertner i. m. 712. l. — Soós.

²⁶ Lásd a 2. képen a XIII. ábrán az előtérben.

²⁷ Lelőzőlve: Csoma József: Turul 1887. V. 181—172. (képpel). — Bárczay Oszkár: Arch. Ért. 1895. 435. — Rajza Myskovszky Viktortól említve Arch. Ért. 1878. 318.

A Tornay (I) család nemzedékrendje ez:

A Tornay (I) család magvaszakadása folytán a vár és az uradalom 1406-ban ismét a királyra szállt. Három évvel később, 1409-ben Zsigmond király a várat és uradalmát Berencsi Sáfár István nyitramegyei nemesnek és Ezdegei Besenyő Pálnak adományozta, cserében a kőrösvármegyei Kő-Kapronca (ma Koprivnica) váráért Horvátországban. Nevezettek 1417-ben újra zálogbirtokként kapják a várat 5 torna-, abauj- és zemplénmegyei faluval együtt, azon a címen, hogy 1406-ban (császmái) Besenyő Pál 2000 frtot, most pedig a Tornayak 3000 frtot adtak a királynak. Ebből hosszadalmas per lett.²⁸

1453-ban a husziták Horkai Fardo alatt az Ipoly és a

²⁸ Orsz. Lttár Dl. 16152, 16155, 9512, 13991, 16415, 16798, 16817, 17018, 17770 és 30510. számok. — Hazai oklt. 349. l. — Zseli lt. 1436.-ik évről. — Perényi cs. lt. 1409—1476. évek között. — Csánki l. 244. 257. — Soós. — A. T. 549.

Garam vidékén dúltak. Ekkor Gömör megye területéről sok ember keresett a tornai várban menedéket.²⁹

Az említett per után, mely a király ellen is folyt, — időközben Ezdegei Besenyő Pál is meghalt, — 1436-ban Berencsi Sáfár István mint egyedüli birtokos jutott a várnak és tartozékainak birtokába. A következő évben fia³⁰ Szilveszter itt az úr, aki már Tornaynak nevezi magát. Ugyanez év áprilisában Tornát királyi várnak nevezi a király: „Castellanus castri nostri de Torna.“ Úgy látszik, apja csak időleges zálogjogon bírta a várat, s Szilveszter új adományt kapott reá.

Ugyanez évben (1437), Lukács jászói prépost felbujtására, a csehek megrohanták Torna várát és létrák segítségével bevették, Vida nevű várnagyját kegyetlenül megölték, a várból minden értékes holmit elraboltak. Feldúlták a tornai templomot, Szilveszter házat és egyéb birtokait is. Egyszóval a Tornay (II) családnak tízezer aranynál több kárt okoztak. Tornay Szilveszter erre panaszt tett Lukács prépost ellen, aki ellen a vizsgálat meg is indult.³¹

1439-ben Tornay (II) Sáfár István és fiai Szilveszter és Vid, 1445-ban és 1444-ben pedig Tornay (II) Szilveszter a főispán.³²

Ez a család is kihalt.

A vár tartozékai ez időben: Áj, Barka, Bercefölde, Debréte, Encs, Hermanvágása, Ináncs, Kápolna, Köbli, Lucska, Meggyes, Pamlény, Rakaca, Rákó, a somogyi (ma Somodi) vám, Szájbülése, Szent István (Borsod vármegyében, Mezőkövesdtől délre 7 km.-re, tehát Tornától 107 km.-re!), Szent-Jakab, Torna mezőváros, Udvarnok, Ujfalu és Viszló községek és tanyák.³³

1440-ben pelsőci Bebek Imre kezén találjuk a várat.³⁴ Ez 1448. okt. 19-én elesett a második rigómezei csatában. Halála után a husziták foglalták el a várat.³⁵ Amidőn 1449-ben Hunyady János, Giskra megfélékezése végett, hadával a felvidékre vonult, ezt a várat is megostromolta.³⁶

1470-ben Beckenschläger János esztergomi érseké és ronaké, Domoszlai Schop Henriké a vár: ezek mint vett birtokot el is adják a várat és uradalmát Szapolyay Imrének és nejeének, Bebek Orsolyának, örök áron, tartozékaival együtt 10.000 frt-on. Szapolyayné halála után az asszony családja,

²⁹ Győri Tört. és Régészeti Füzetek II. 233.

³⁰ Orsz. Lltár Dl. 15037.

³¹ Mint 28. alatt.

³² A. T.

³³ Mint 28. alatt.

³⁴ Csánki nem említi.

³⁵ 1357: Dl. 16114 (Csánki i. h.)

³⁶ Rónai Horvát Jenő: Magyar hadikrónika. I. 285. l. — A. T. 360.

a Bebekék örökölték a várat,³⁷ s azoknál marad birtokjoga majd egy századig.³⁸

A XV. században a vár nevét így írták: „Castrum Thorna“, „Castrum Tornawara“, „Torna“.³⁹

1527 nov. 3-án I. Ferdinánd király Székesfehérváron kelt oklevelével ezt a várat és uradalmát, Szapolyay János hűtlensége címén, Wyngárthi Horváth Gáspárnak és nejének Lykerka Johannának adományozta.⁴⁰ Ez az adományozás nem sokat használhatott Horváthéknak, hiszen a vár ekkor a pelsőci Bebek család kezén volt, már pedig az ellenkirályok alatt a vár urai Bebek Ferenc és Imre, Ferdinánd pártjára állottak. (Bebek Ferenc vezette 1550-ban a Szapolyay birtokában levő Boldogkővár ostromát!). Mindazonáltal Horváthék nem nyugodtak és 1555-ben új adományt eszközöltek ki Torna várára és az uradalomra.⁴¹ Bár ez is írott malaszt maradt, mindenesetre hozzájárulhatott ahhoz, hogy Bebekéket a Ferdinándhoz való hűségétől eltántorítsa. Csak miután Bebek Ferenc fiával, Györggyel együtt János király halála után elszakad Ferdinándtól, és Izabella özvegy királyné pártjára áll, iktatják be Horváthékat Torna birtokába.⁴² Wyngarthy (Horváth) Gáspár 1544-ben itt a várban halt meg, özvegye még 1552-ben is a várban lakott.⁴³ 1556-ban már Bebek Ferenc és György a vár urai.

Mint említettem, az ellenkirályok alatt Bebek Ferenc és Imre, Ferdinánd pártjára állottak. Azonban Szapolyay János halála után Bebek Ferenc⁴⁴ György fiával együtt elszakadt bátyjától és Ferdinándtól és Izabella híve lesz, abban a reményben, hogy Izabella Erdély kormányzójává nevezi ki. Reményében csalatkozván, Konstantinápolyba ment és Szolimántól kérte Erdély kormányzóságát János Zsigmond felnövekedéséig. A szultán kegyesen fogadta s a kormányzóság jelvényével, a zászlóval ajándékozta meg. Izabella hírt vevén erről, maga küldött követeket Bebek Ferenchez, hogy vállalja el a kormányzóságot. De Bebek észrevette, hogy csel készül ellene, tagadó választ adott s egyúttal, hogy életét megmentse, meghódolást szünlelt. Azonban megöletését nem kerülhette ki.⁴⁵ Az 1556-iki XXIV. t.-c. Bebek Ferencet és fiát

³⁷ Tomka. — Soós.

³⁸ Ez gömörmegyei család volt. Eredetük a monda homályába vész. IV. Béla B. Ferencnek és fiának, Györgynek adományozta 1245-ban Berzétét, Pelsőcöt és Csetneket. (V. ö. a 7 akol fentvázolt mondáját. V. ö. Mikszáth i. m.).

³⁹ Orsz. Lltár Dl. 9209 ex 1406 és Dl. 15037. — Csánki.

⁴⁰ Tomka. — Soós.

⁴¹ U. ott.

⁴² Soós Ernyey alapján.

⁴³ Tört. Tár. VI. 85. — Századok: 1874. 514. l. — Soós.

⁴⁴ Az A. T.-ben itt tollhiba!

⁴⁵ A. T.

Györgyöt a gömöri főispánt, hatalmaskodásuk miatt szolgálíkkal együtt száműzi. Ferdinánd vezérei: Dietrich és Puchhaim elfogalták Torna várát. Kapitánya a csanádmegyei származású Mágócsy Gáspár lett.⁴⁶

Már 1559-ben Ferdinánd király jóváhagyásával Wyn-garthyné, ki a vár és uradalom birtoklására igényt tartott, Torna várára és tartozékaira vonatkozó jogait 14.000 frt.-ért Mágócsy Gáspárnak és öccsének, Tamásnak örök áron eladta.⁴⁷ Gáspár előzőleg kitiűntette magát a Bebek elleni harcokban és Torna várának kétszeri bevételénél. Ő egyidejűleg Torna vármegye főispánja is lett, egyszersmind pedig Bereg vármegyének is főispánja volt. Mind Miksának, mind Rudolfnak kedves embere.

A Mágócsyakat 1560-ban iktatták Torna birtokába. Tamás halála után egyedüli birtokos Mágócsy Gáspár maradt.⁴⁸ Azonban nem sokáig bírhatta békén, mert Bebek támadott, a császári sereg vereséget szenvedett, és Mágócsy is kénytelen volt elvonulni Tornáról, melyet Bebek György visszafoglalt.

Midőn az 1561-iki év végén I. Ferdinánd és János Zsigmond között háborúskodás indult meg, Zay Ferenc, Ferdinánd kassai főkapitánya a Tisza vidékén rövid idő alatt harcrakész sereget állított talpra, s gyorsaságával meglepte János Zsigmondot. 1562 elején a szatmármegyei Olcsvár várát bevétette s az ott talált fegyverekkel hadait felszerelte. Ennél a várostromnál Mágócsy Gáspár, Zay alvezére és jóbarátja, sebet is kapott, miért Torna várába vitette magát.⁴⁹ Hamar felépülhetett, mert már áprilisban Bebek Györggyel együtt fogja el őt is Hasszán füleki bég Balogvára mellett.

Bebek Ferenc halála után fia, György, kibékül Ferdinánddal s hűséget esküszik neki. Uradalmait visszakapja. Sokáig nem maradhatott ezeknek békés birtokában. Hamzsa esztergomi bég Füleket bevette és Hasszán füleki pasával együtt, egy előbb Bebek György szolgálatában állott pribék segítségével, Bebeket Szádvarból 1562-ben kicsalta, s Balog vára mellett egy erdőben kíséreléssel együtt elfogatta. Bebek kíséretében voltak Mágócsy Gáspár, Rákóczi György, Boksy István, Hangony György. Hamzsa Bebek elfogatása után Tornát is elfogalta. A rabokat Füleke várába vitte, ahonnan csak nagy összegű váltságdíj ellenében szabadultak ki,⁵⁰ kivéve Bebeket, kit Hasszán bég Konstantinápolyba küldött. Má-

⁴⁶ U. ott.

⁴⁷ Soós.

⁴⁸ U. ott.

⁴⁹ U. ott.

⁵⁰ A török-magyar raboskodásra, váltságdíjra stb. vonatkozólag v. ö. Takács: Rajzok a Török Világból c. művének erre vonatkozó fejezetét.

gócsey kiszabadulása után Tornát hamarosan visszafoglalta. Ugyanő ez időben az egri püspökség javait is birtokolta azzal a feltétellel, hogy a jászokkal és kunokkal 400 lovas bandériumot köteles kiállítani, — vagy 12.000 frtot lefizetni.⁵¹

Bebek György már 2 éve volt Konstantinápolyban rab. Ekkor fogságából János Zsigmondhoz fordult, hogy járjon közbe érte, örök hűség fejében. Ez csakugyan közbe is járt a szultánnál, mire az Bebeket szabadon bocsátotta. Bebek Erdélybe jött s itt János Zsigmond seregeinek vezérévé tette és két várral ajándékozta meg. Bebek György azonban János Zsigmondot is csakhamar cserben hagyta és behódolt a királynak, hogy visszakaphassa tornai és gömöri birtokait. Schwendi Lázár, Ferdinánd akkori felsőmagyarországi főkapitánya, gyanakodva fogadta a meghódolást és óvintézkedéseket tón, miért is Szendrőről eltávolította Bebek katonáit és Bebek Györgynét, Patócsi Zsófiát, Szádvárban felszólította a vár átadására.⁵²

Ezalatt Mágócsey elfoglalta Tornát, Schwendi maga pedig Bebek Györgynét fogta Szádvárban ostrom alá. Schwendi, hogy elvágja a Szádvárhoz vezető utakat, Jablonca és Szögliget felől egy-egy hevenyészett váracstól építettet, s azokat katonáival rakta meg. Patócsy Zsófia ettől sem ijedt meg, hanem követeket küldött férjéhez, hogy segedelmet hozzon; amíg az megjön, el van tőkélve a várat utolsó emberéig megvédelmezni. Bebek György jobbnak látta az alkudozást. Követet küldött Schwendihez Kassára, kérvén őt, járjon közbe a császárnál, hogy ez fogadja vissza kegyébe, adja vissza továbbá Szendrőt s fizesse ki azt a 40.000 aranyat, melyet váltságdíjképen Erdély fizetett érte a töröknek, végül adja neki a Magyarország határán levő Szokolcát, hogy ott feleségét biztonságra helyezhesse. Bebek azonban csak időt akart nyerni az alkudozással, mert ezalatt tovább is érintkezett János Zsigmonddal, mit a kezdettől fogva bizalmatlan Schwendi megtudván, rendszeres ostrom alá fogta Szádvárt. Alig kezdődött meg a vár vívása, megtudta, hogy Bebek Füleken van s onnan 300 válogatott magyar és török harcossal készül Szádvárt fölmenteni. Schwendi a Forgách Simon által elfogott három Bebek csapatbeli lovastól Bebek Györggy egész tervét megtudta; minden útját idejekorán elállíttatta, mire Bebek reményt veszve visszafordult. Patócsy Zsófia hőiesen védte a várat, több rohamot visszavert, a császáriak támadó műveit apró ágyúival összelövette, de végre tarthatatlanná vált helyzete s kénytelen volt alkudozásba bocsátkozni Schwendivel. A Forgách Simon közbenjárására Patócsy

⁵¹ Századok: 1877. 676—710. II. Rónai Horváth Jenő i. m. II. 74—75. II. „A felvidéki hadjárat.“ Soós.

⁵² A. T. 522, 523.

Zsófia küldöttjével Wesselényi Farkassal, Bebek egyik régi lovassági kapitányával megállapított föltételek szerint, Patócsy Zsófia minden kincsével és podgyászával kivonulhatott a várból s annak elszállítására Schwendi 40 előfogatot rendelt, az ágyúkat és hadiszereket azonban át kellett adnia a császáriaknak. Patócsy Zsófia szabadon mehetett Tornára és bárhová. Amikor a vár átadása megtörtént s Bebekné Tornára vonult, Bebek György már Rimaszombatnál állott egy török csapattal, mellyel meg akarta támadni az ostromló sereget, hogy legalább a 500 fogadott katonát a várba vethesse, Bebek, Szádvár elestéről értesülvén, vissza fordult s hőselelkű nejével, kit fogsága óta nem látott, Erdélybe, János Zsigmondhoz utazott.⁵³

Szádvár eleste gyökerében támadta meg az oligarcha hatalmát. Szádvárnak 1566-ban történt elfoglalása után Bebek többi vára is, s így Torna is (Soós szerint 1567-ben) Schwendi kezére jutott. Bebek György nemsokára meghalt (1567-ben) s benne családjának magvaszakadt.⁵⁴

A Bebek család magvaszakadta után, miután özv. Wyntharthy Horváth Gáspárné jogait is magához váltotta volt, Mágócsy békén bírhatta a várat és az uradalmat haláláig.⁵⁵ A vár azonban igen szűk és lakásra kényelmetlen volt, úgy hogy e vidéken időztében rendszeren Regécen lakott, melyet a hozzátartozó uradalommal együtt gyámfia, Alaghy András javára kezelte.^{55a}

Mágócsy Gáspár gyermektelen lévén, halála után — végrendelete értelmében — a vár testvéreinek leszármazóira szállott.⁵⁶

⁵³ U. ott.

⁵⁴ U. ott.

⁵⁵ Soós.

^{55a} Szirmay: Zemplén m. tört. 161. — Cseley Iltár. — Soós.

⁵⁶ U. ott.

Mágócsy Gáspár 1586-ban Regéczen tett végrendeletében a tornai várat és tartozékait Istvánffy Miklós nádor előtt ifj. Mágócsy Andrásnak Alaghy Judithtól született két fiára, ifjabb Gáspárra és Ferencre, vagyis unokatestvéreire hagyta, azzal a kikötéssel, hogy ha ezeknek mindkét ágon magvok szakadna, a vár és uradalma Gáspár nővérének, Dorottyának Móricz Lőrinctől született fiági utódaira, ezek kihaltával pedig nővérének, Margitnak Káthay Ferentől született és Móricz Balázsnak fiágon való utódaira szálljon. Kikötötte továbbá, hogy ha Móricz Balázs is fiutódok nélkül halna el, minden birtok a leányörökösök között osztassék fel.

Mágócsy ifj. Gáspár és Ferenc örökölték tehát a várat.

A tornai várnagy 1604-ben Dobronoky György. A bécsi béke (1606) meghagyta Torna vármegyét királyi területnek, míg Abauj megye már Boeskey birtokának legnyugatibb sarkát képezte.

Utóbb ifj. Gáspár, majd 1611-ben Mágócsy Ferenc magtalanul elhalt, 1612-ben Móricz Márton (Lőrincz fia) és néhai Káthay Ferenc fiai, ifj. Ferenc, János és Fülöp. Abauj vármegye előtt, a Mágócsy család fiágon való kihalásával birtokukba jutott Torna várának és uradalmának két részre leendő felosztása miatt, 1000 arany vinkulum kikötése mellett megegyeznek. Ez ugyan nem felelt meg I. Gáspár végrendeletének, hiszen a Mágócsy fiúk magszakadása esetén előbb a Móriczok jöttek volna sorra, hanem úgylátszik, a Móriczok biztosabbnak látták a kapzsi Káthayakkal szemben az engedékenység álláspontjára helyezkedni. Ezzel a tulajdonképpen jogtalan szerződéssel, a csak harmadsorban számbajövő Káthayak kijátszották a már másodsorban jogosult Móriczokat. Viszont Móricz Márton legalább a fél birtokot igyekezett leányainak biztosítani. Lett is ebből bonyodalom elég.

Valamivel a Móricz Márton—Káthay örökösödési szerződés előtt, Mágócsy ifj. Ferenc özvegye, Dersffy Orsolya (akinek gyermekek nemlétében tulajdonképpen semmi joga sem volt a Mágócsy I. Gáspár örökéhez) eljegyezte magát Eszterházy Miklóssal. Ennek a házasságnak esetén a még valóban bírt várat és uradalmat amúgy is elvesztette volna, s így (még a Móricz—Káthay egyezés előtt, de bizonyára annak a szellemében, vagy talán éppen ezáltal kapták a Káthay fúk „das Heft in die Hand“), Dersffy Orsolya átadta a várat, az uradalmat és az ezekre vonatkozó okleveleket Móricz Mártonnak, valamint a három Káthay fiúnak. Nemsokára rá (1612—17 között) Káthay Fülöp meghalt. Özvegyére, Sóvári Soós Klárára hagyta a tornai várnak és uradalomnak egy birtokrészét. Ez a végrendelet is ellenkezett Mágócsy I. Gáspár végrendeletével: hisz a fiörökösök még

éltek. Soós Klára ezt a birtokrészt 500 frtéért 1617-ben Keglevich Miklóstra ruházta át. Emiatt Káthay Ferenc — joggal — perrel lépett fel. Négy év múlva azonban (1621) kiegyezett Keglevich Miklóssal, az utóbbitól kielégítés fejében az abaújmegyei Ináncs helységet kapta.

Móricz Márton, 1624-ben kelt végrendeletében, a tornai vár reá eső részét első feleségétől született leányaira: Borbálára és Annára, valamint második feleségére: Pálffy Magdolnára hagyta. Ezek ugyan ezen évben a vár birtokába be is iktattattak. Ennek a beiktatásnak Káthay Ferenc és János — joggal — ellentmondottak.⁵⁷

A nikolsburgi béke (1622) meghagyta, épúgy mint a bécsi béke, Torna megyét a király birtokában, míg Abaujt Bethlen Gábor haláláig bírta.

Úgy látszik, a perlekedők s ellentmondók, valamint a beiktatottak között a várnak nem nagyon viselhették gondját, (hiába: közös lónak túrós a háta!) mert az itteni várórség részére Drugeth János, Felsőmagyarország főkapitánya, 1636 nov. 28.-án Gönczről keltezett levelében, szigorú hadi szabályzatot adott ki,⁵⁸ mire az erdélyi hadak támadása szolgáltatott okot.

A vár és uradalma miatt Móricz Borbála (Keglevich Miklós ónodi kapitány neje), másrésztől Móricz Anna (Semsey Zsigmondné, később Tatay Györgyné) ellen pert folytat nagynénjük: özv. Palágyi Ferencné (sövényházi Móricz Margit, Balázs leánya). — Ez a per egyezségben ért véget, amely szerint Palágyiné megkapta a zemplénmegyei Bányácskán fekvő részbirtokot és a Torna mezővárosban levő, Nagy-Orbán nevű házhely fele részét és az utóbbihoz tartozó birtokrészt.

Hanem a Mágócsy-örökösök közötti perlekedésnek ezzel sem lett vége: Káthay Ferenc hasonnevű fia 1650-ben szintén perel, a várért és uradalomért, Móricz Anna, (özv. Semsey Zsigmondné, most Tatay Györgyné), továbbá utóbbi nővérének, Borbálának gyermekei: Keglevich Miklós és Katalin ellen.

1652-ben a vár, — úgy látszik a Káthayak kihalása után, — a királyi fiscus részére került. Ugyanabban az évben azután a törökök elfoglalták. Hogy meddig űlt a török, — most másodikban, — benne, arra adatom nincsen. Se a török kezén nem lehetett sokáig a vár, se a királyi fiscus kezén: Mágócsy I. Gáspár végrendeletével szemben, úgy látszik a leányági örökösök érvényesítették igényeiket a

⁵⁷ Tört. Tár 1880. 777. l. — Tomka lt. kézirat. — Thallóczy Lajos: Zay Ferenc életrajza. — Soós.

⁵⁸ Tomka. — Soós.

török kizavartatása után és össze-vissza pereskedtek a mindenkori szerencsésebb vetélytársak.

Ügylátszik, ifj. Káthay Ferenc halála előtt eladta birtokait Pest, Csongrád, Heves és Borsod vármegyékben, Tornával együtt, báró Keglevich Miklósnak. Utóbbi ennek alapján Lipót királytól adománylevelet eszközölt ki magának ezekre a birtokokra, s 1665-ban Torna várának s uradalmának birtokába be is iktatták. A beiktatásnak azonban ellentmondanak egyrészt Szemere László, másrészt Káthay Ferencné, Móricz Margitnak örökösei.⁵⁹

A bujdosók (kurucok) küzdelmei alatt, Szendrő bevétele után, mivel a császáriak ezt a várat visszavenni nem tudták, október elején kb. 5000 felkelő (felerészben lovas, felerészben gyalog) Tornára tört. A vármegye alispánja és vezető egyénisége, Istvánffy Mátyás, már régebbi idő óta összeköttetésben állott a bujdosókkal, ezért Spankau császári tábornok börtönnel és jószágvesztéssel sujtotta. Torna megye erre szintén felkelt, Pap András kapitányává és ifj. Mlado(sse)vich Horváth Ferencet hadnagyává választotta. A császáriak, ügylátszik, Torna várát és városát nyugton hagyták. A főharcok a szomszédos Abaujban Enyiczkénél és Györkénél folytak le.

Ez időben (1672) Czobor Éva Torna várában lakott.⁶⁰

1675-ben (Soós szerint 1674-ben) a kurucok megszállták Tornát, miután a fizetetlen zsoldosok azt feladták. Innen indultak a kurucok Kassa és Boldogkővár sikertelen vívására.

1677-ben Keglevich Miklós, apja kitűnő hadi érdemeiért, Lipót királytól újólág adományba kapta Torna várát és uradalmát. Ugyanez évben Komjáth Zsigmond, homo regius jelenlétében annak birtokába be is iktatták. A beiktatásnak ellentmondottak: Semsey Pál (Móricz Anna fia), továbbá a szepesi kamara nevében annak ügyésze Ujfalussy György, továbbá Réthey János, özv. Káthay Ferencné Pribék Sára, azután Palágyi István (testvérei nevében is), végül Horváth Istvánné Szegedy Anna, valamennyien mint Móricz örökösök.

Ezek az ellenmondások nem ingatták meg Keglevich tulajdonjogát Torna várára vonatkozólag, s azóta a Keglevichek a kuruc világ háborús kalamitáisait leszámítva, békén birtokolták a várat és az uradalmat. Ezóta a Keglevichek voltak Torna megye főispánjai is.

1678-ban az ifjú Thököly Imre állt a kuruc mozgalom élére, amely ezzel mindjárt nagyobb erőre kapott. Tornát is elfoglalták. Ugyanis a várban vegyesen magyar és német őrség volt. A felkelés kedvező híreinek hatása alatt, a ma-

⁵⁹ U. ott és Századok: 1869. évf. 91. l.

⁶⁰ Tomka ltár, kézirat. Soós.

gyar darabontok egy napon megtámadták az őrség német részét, azt lekaszabolták, majd a várkaput megnyitották a kurucok ill. Thököly előtt.

A kassai kudarc után Thököly seregének zöme, Tornán át, a bányavárosok felé vonult. Most gróf Würben és Leslie császári tábornokok guerilla harcot folytattak a kurucokkal. Leslie hadműveleteit Torna ostromával kezdi meg, azonban április 10.-én itt súlyos vereséget szenved s kénytelen visszavonulni. Leslie a következő évben (1680) ismét ostrom alá fogta a várat s el is foglalta.⁶¹ 1685-ban Thököly Tornát ostrommal visszaveszi.

Thököly szerencsecsillagának lehanyatlásával, Torna is kénytelen kapuit megnyitni a császáriak előtt. 1685 októberében hódolt meg a vár Schultz császári tábornok előtt. Ez Bécsbe intézett kérdést, mitévő legyen a várral. Lipót király erre parancsot adott a vár védőműveinek lerombolására, mire Schultz a vár védőműveit puskaporral felrobbantatta. Ezzel a vár hadtörténeti szereplése véget is ért. Más verzió szerint a vár középső épületében elraktározott lőpor vigyázatlanság folytán robbant volna fel.

Ügylátszik azonban, hogy a Schultz-féle „lerombolás” csak felületes lehetett, mint azt a későbbiekből láthatjuk.

1808 március 5.-án Putnoki Péter úgy a maga, mint a Mágócsy örökösök nevében, a jászói konvent előtt tiltakozott a vár és tartozékainak elidegenítése, eladományozása, elcserélése, avagy birtokba vétele ellen. 1815-ben pedig Móricz Lőrinc és Péter, ill. Mágócsy Dorottya fiainak, továbbá Kisevich Horváth Lászlóné, Móricz Katalinnak és végre Palágyi Ferencné, Móricz Margitnak örökösei, mindannyian Mágócsy Dorottya maradékai, örökösödési pert indítottak a gróf Keglevich-család ellen, Torna vára és tartozékai iránt. Hogyan végződött a per, nem tudjuk. Mindenesetre a Keglevich-családé maradt az uradalom, s a főispánság is, bár lassan elaprózták a birtokokat. Egyrésztük a Hadik grófi család, a többi a Dreher-család birtoka lett.⁶²

Egy 1828-iki akvarell a várat már romhoz hasonló állapotban tünteti fel, ami valószínűleg annak következménye lehetett, hogy a vár eredeti magas tetői elpusztultak.

Mindazonáltal 1848-ig a vár elég jó állapotban volt és egyes részei még lakhatók voltak. Ez évben nemzetőrököt szállásoltak el a várban, s azok vigyázatlansága folytán a vár kigyult és leégett. Azóta romokban hever. Az 1848-iki tűzvészig egy szép, fehér alapon kék virágdíszes csempéjű,

⁶¹ U. ott és Rónai Horváth Jenő i. m. 255, 255, 256. ll.

⁶² Soós Ernyey alapján.

XVII. századból való fayence kályha volt látható, a tűzvész után az is összedőlt és darabjait benőtte a bozót.⁶³

*

A vár legrégebbi része az öregtorony és a belső körfal. Utóbbi egy téglalapot mutat, északnyugati végén sarokra állított öregtoronnyal. A bejárat *K*-nál lehetett. Ez az elrendezés a XIII. sz. második felének felel meg. A XIV. századra tehetjük a lakóépület keletkezését, a XV. század fejlettebb technikája igényelte a külső körfalat (sikátort) a déli sarokbástyával (*Z*) és a cselédház helyén egy bástyával. A lőfegyverek tökéletesítése és a XVI. század harcai kívánták előbb az „*U*” bástyát, a köpenyt az öregtoronyra, majd a „*D*” barbakant. Ugyanerre a századra, ha már nem előbbre, tehető a palota építése. A sok birtokos a XVII. században és a fokozódó kényelmi igények törtek a nagy ablakokat a palotába, építik a cselédházat és a sikátorba rakott apró toldalékokat. Ezekkel persze csökkent a vár védelmi készsége, de hát „közös lónak tűrhes a háta.” E birtokviszony-chaosz nélkül a vár további architektonikus fejlődése következett volna be, még pedig a külső udvar (*J*) területén. Hiszen a vár a hozzátartozó uradalomhoz képest szűk volt. Amikor a vár semmiképpen sem felelt már meg a kor igényeinek, úgy 1700 körül, akkor építik a földesurai a kastélyt a faluban (mely valaha rablók ellen némileg meg volt erősítve) s költöznek oda le. Ezután a várat már sorsára bízták. Sic transit gloria mundi.

A népmonda szerint a Szepsi melletti „Szöllőtető” hegyoldalban levő „Barátlyuk” barlang a tőle 9 km.-re fekvő tornai várral alagúttal van összekötve.

A néphit szerint Tornáról alagút vezet a Jászói várba (talán az ottani barlangon át?). Tény az, hogy az utóbbi években a tornai kastély udvarán egy megrakott szekér alatt beszakadt a talaj, a kocsi egy elég tágas földalatti terembe zuhant, melyből több irányban ágaztak szét földalatti folyosók.⁶⁴

Úgy látszik, Torna és Szepsi mellett térített a mondák alakjává lett Herkó páter, szendrői barát (I. Lipót király idejében).

A várhoz fűződik a „Bebek székai”-nek mondája.⁶⁵

*

Lassan járom körül a várat. Vonást vonás után, méretet méret után rajzolok be vázlatomba. Leszálok a pincékbe és a boltozatok alá, megkopogtatom a falakat és pilléreket. És

⁶³ Koós Józsefnek, Torna vármegye utolsó alispánjának közlése (Varju Elemér nyomán).

⁶⁴ Pollák kassai múzeumigazgató közlése.

⁶⁵ Részleteket megtudnom nem sikerült.

ime! Ahol sokan csak holt falat és követ láttak, megtalálok egy elmerült, elmúlt világot, túlhaladott kultúrát. Sokáig üldögélek a lovagterem egyik ablakmélyedésében, élvezem a gyönyörű kilátást a Kányapta széles völgyére, valamikor a nyugat felé vonuló császári seregek országútjára.

Feljebb kapaszkodom: ez itt Patócsy Zsófia ágyasháza. Sokáig időznek gondolataim az ellenkirályok és a hitújítás harcai által szaggatott XVI. század eme fényalakjánál. Nem őrpátát, nem amazont, a legnemesebb értelemben vett nőt látom benne, Szádvár hőslelkű védőjében megtestesülve. Mikor hites férjeura török fogságban sinylődve, javaitól megfosztva, a sors játékszerévé lesz, kilép Patócsy Zsófia a küzdőtérre, latba veti törhetetlen akaraterejét férje jogai mellett, hogy hazatéréshez és győzelemhez segítse. Mikor végre is a túlerővel szemben fel kell adnia a harcot, nem a támasznélküli, gyöngé asszony, hanem a férj bajtársa lesz legyőzve, az ellenfél megbecsülésében aratva legszebb diadalát!

Lángoló vörösen nyugaton áldozik le a nap, aranykoronákkal koronázva, melyek ezüstösen mennek át az ég mélységeibe. És ott, ahová a nap elhaló fénye a legmesszebben jut, felmerül a telihold fenséges, ezüstös fényében. Ahol a szenvedélyek bibor élete elhal, ott kezdődik a tiszta lélek korlátlan birodalma...

Nehezen szakadok el e tündéri látványtól. Az óra hazatérésre int: ezért a nehezebb, egyenes leszállást a mézskősziklákon lefelé délkeletnek választom. Szomorúan int utánam a holdtól ezüstös pompájában a várrom, mint egy kiálmodott álom, tündérmese, elhagyott menyasszony...⁶⁶

Dr. Pogrányi-Nagy Félix.

⁶⁶ Szerző naplójából